

Кравченко А.Ю. Создание условий для инновационной деятельности педагогических коллективов общеобразовательных учебных заведений

В статье обращено внимание на проблему внедрения образовательных инноваций путем осуществления экспериментальной работы в заведениях образования, на уровень готовности педагогов к работе в школе, которая работает в инновационном режиме, на создание системы работы кафедры - учебное заведение.

Kravchenko A. Creation of terms is for innovative activity of pedagogical collectives of general educational establishments.

In the article attention is paid to the problem of introduction of educational innovations by realization of experimental work in establishments of education, on the level of readiness of teachers to work at school, which works in the innovative mode, on creation of the system of work a department is educational establishment.

УДК 371.315.6

Крамаренко Л. Д.

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної
освіти

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті аналізується критичне мислення як загальнопедагогічна проблема, шляхи запровадження його впровадження в Україні, а також розкриваються особливості організації навчального процесу та педагогічні умови ефективного розвитку критичного мислення молоді.

Обов'язковою умовою удосконалення українського суспільства є створення високодуховного середовища, формування в молодих людей високої моральної культури. Особливої актуальності це набуває сьогодні, коли складнощі соціально - економічного розвитку країни, потік інформації сприяють розвитку духовно - моральної кризи молодого покоління. Однією з причин гальмування демократичного розвитку суспільства є те, що значна частина молодих людей не готова до свідомої участі, не здатна самостійно і критично осмислювати складності реального життя. Критичне мислення, в цьому плані, є не тільки наслідком демократичного способу життя, але чинником його формування.

Інтерес до критичного мислення з'явився в Україні близько десяти років тому, тоді, як у освіті США та Канади цей напрям розвивався майже півстоліття. Здійснений аналіз розроблення проблеми розвитку критичного мислення молоді в сучасній вітчизняній (В. Майборода, Т. Олійник, Н. Поспелов, І. Поспелов, Ю. Стежко , О. Тягло та ін.) та зарубіжній (А. Коржуєв , П.Лушин, К. Мередіт, М.Ноттурно, В.Попков, Дж. Стіл, Ч.Темпл, Д. Халперн та

ін.) літературі дав можливість констатувати, що це питання в історії національної педагогіки (до початку 1990-х рр.) розглядалося під впливом соціально - політичних умов. Зарубіжні науковці диференціюють розвиток критичного мислення щодо школярів - як процес набуття практичних навичок у вирішенні життєвих проблем, стосовно студентів - практичних навичок для професійної діяльності.

Змістовий аналіз різноманітних джерел засвідчив, що проблема критичного мислення є складною та варіативною у розв'язанні, акумулює в собі наукові знання різних напрямів. Серед визначень категорій критичного мислення можна виділити дві групи. Перша група - це «локальні» дослідження, що акцентують увагу на удосконаленні самого процесу мислення (Т.С.Воропай, Р. Пауль, В. Ружжиєро.О. В. Тягло та ін.) Дослідження, які належать до іншої групи, передбачають визначення системного напрямку, який підкреслює регулятивно - моральні аспекти мислительної діяльності (С.Заір – Бек, Д.Рассел, Д.Халперн та ін.)

Аналіз наукових джерел підтверджує, що залишаються недостатньо дослідженими питання забезпечення позитивного гуманістичного спрямування особистості на критичний спосіб мислення, формування у молоді критичного мислення, зорієнтованого на підвищення її креативних можливостей та творення життєвих компетентностей.

Метою статті є розкриття окремих аспектів та провідних ознак критичного мислення як загальнопедагогічної проблеми, аналіз педагогічних умов формування критичного мислення молоді.

Нова епоха кидає нам нові виклики, на які ми повинні правильно зреагувати, а сталий розвиток суспільства великою мірою залежить від спроможності саме освіти реалізувати ціннісну парадигму, суть якої в гармонійному співіснуванні людини, суспільства, природи, техніки. «Людське суспільство, - як дотепно підкреслював П.Сорокін, схоже на море, що хвилюється і в якому окремі люди, подібно хвилям, оточені собі подібними, постійно зіштовхуються одна з одною, виникають, зростають та зникають, а море – суспільство – вічно бурлить, хвилюється і не вщухає.»[2,28]

Враховуючи вищезазначене, сьогоденшньому працівникові у період бурхливого розвитку суспільства, комп'ютеризації, розвитку технологій та наукових теорій, глобальних проблем та пошуку оптимальних рішень потрібні вміння порівнювати, аналізувати, логічно та чітко прораховувати кожен крок своєї діяльності, швидко приймати ефективні та обґрунтовані рішення, робити правильні висновки, оцінювати інформацію, використовуючи як свій власний досвід, так і досвід поколінь, пристосовуючи його до сучасної реальності. Це означає, що сьогоденшньому суспільству потрібен громадянин, у якого добре розвинуті здібності ,які дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, здібності мислити критично.

Системний аналіз наукових джерел дозволяє з позицій ознак інтерпретувати критичне мислення як здатність особистості (природну або сформовану) до самостійної оцінки явищ оточуючої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей, вміння бачити їх позитивні і негативні сторони, а також прагнення до кращого, більш оптимального

розв'язання проблем, завдань, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій.

Поширені у науковій та педагогічній літературі визначення критичного мислення сьогодні залишаються різноманітними. Відповідно до думки відомого фахівця М. Ліпмана, критичне мислення є «вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно:

- засновується на критеріях;
- є таким, що самокоректується;
- пливе до контексту [2, 18.]

Саме М.Ліпман виділяє шість ключових елементів критичного мислення : уміння мислити, відповідальність, формулювання самостійних суджень, критерії, самокорекція, увага та чуйність до контексту. [2, 18.] Усе зазначене потребує врахування того, що критичне мислення завжди діалогічне, передбачає дискусії, зокрема між тими, хто навчається, в яких висувуються критерії, ідентифікуються й обговорюються контексти, а мисленнєвий процес піддається оцінюванню.

Наукові дослідження В.Майбороди та О. Тягла звертають увагу на необхідність формування навичок критичного мислення у студентів та подають визначення критичного мислення як активність розуму, спрямованої на виявлення та виправлення власних помилок, розглядають технології, спрямовані на забезпечення змістовності, різноманітності розвитку критичного мислення. Саме в цих дослідженнях з розвитку критичного мислення наведено деталізовану класифікацію його провідних ознак – чотири головні компоненти та їх складові : - мотиваційна (ставлення до навчання, рівень потягу до самоствердження, усвідомлення життєвої цінності інформації, бажання перевірити свої можливості, схильність до змагання) ; - змістова(достатній рівень первинних знань, знання про прийоми аналітико – розумових дій, раціональні й ефективні методи навчання і самонавчання, самоконтролю та самокорекції діяльності й мислення, оцінювання значення отриманих знань) ; - інтелектуально – процесуальна (спроможність «здійснювати процес», володіння ефективними прийомами для вирішення завдання) ; - емоційно-вольова (наполегливість, воля, цілеспрямованість, вміння зберігати позитивний емоційний стан під час пошуків шляхів вирішення проблеми). [4,38]

Кожен із цих компонентів у своїй сукупності відображають сутність поняття «критичне мислення». Їх інтегральними характеристиками виступають знання, інтереси, потреби, морально – етичні цінності та системи взаємин, що виявляються через установки, поведінку, виховуючи відносини «вчитель – учень» на різних рівнях взаємодії.

Все це вимагає від учителя змінити роль викладача знань і стати посередником, провідником, консультантом учня в пошуках знань, сприяти та заохочувати його мислити самостійно, співпрацювати з іншими учнями, вживати й застосовувати на практиці те, що виявлено в процесі пошуків. Теорія критичного мислення передбачає необхідність показати учневі, як мислити, для того, щоб знайти власні шляхи вирішення проблем та життєвих ситуацій.

Оскільки формування критичного мислення передбачає суб'єктно суб'єктні стосунки в навчальному процесі, то великого значення ми надаємо

готовності вчителів до розв'язання цієї проблеми. За результатами проведеного нами теоретичного дослідження, готовність вчителів до формування критичного мислення включає в себе три компоненти: - мотиваційний (усвідомлення значення критичного мислення для розвитку особистості учнів); - змістовий компонент (знання про сутність критичного мислення, його основних ознак); - процесуальний компонент (вміння аналізувати причини відсутності критичного мислення, вміння проектувати та організовувати навчальний процес з метою розвитку критичного мислення) .

Аналіз результатів вияву мотиваційного компоненту готовності вчителів до формування критичного мислення шляхом вибіркового опитування п'ятдесяти вчителів показав, що лише невеличка частина опитуваних – 5,0% здійснюють роботу на формування критичного мислення. Інші педагоги у своїх відповідях показали нерозуміння ними доцільності формування критичного мислення, мотивуючи це різними причинами.

З метою визначення змістового та процесуального компоненту готовності вчителів до формування критичного мислення було проведено анкетне опитування ста педагогів. Аналіз результатів анкетування показав, що лише невелика частина вчителів розуміє сутність критичного мислення, пов'язуючи його з розвитком творчого, логічного мислення.

Таким чином, аналіз результатів анкетування та спостереження під час проведення навчальних занять свідчить, що проблема формування критичного мислення в учнів не набула у вчителів важливого значення і вони неготові до розв'язання цієї проблеми. Все це підтверджує думку, що ефективне формування та розвиток критичного мислення молоді залежить від забезпечення певних педагогічних умов:

- наявність у самих наставників високої педагогічної культури та критичного мислення;
- спеціальна підготовка вчителів до формування критичного мислення учнів;
- забезпечення дискусійності педагогічного процесу;
- демократичний характер взаємин вчителів та учнів;
- повага до власної думки учня;
- заохочення та підтримка вчителем оригінальних, нестандартних думок, ідей, пропозицій учнів.

Відомо, що формування особистості та професійної компетентності вчителя – процес складний і довготривалий. Починається він задовго до вступу в педагогічний навчальний заклад і не завершується з його закінченням. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграє також система післядипломної педагогічної освіти. Тому виникає необхідність вироблення нових підходів до організаційно – педагогічних засад, змісту та методичного забезпечення процесу підвищення професійної майстерності педагогічних кадрів. Йдеться про такий підхід до процесу їх підготовки та післядипломної освіти, який би сприяв інтеграції професійного і особистісного в їхній діяльності.

Проаналізувавши наукові праці українських дослідників (Тягла О., Воропай Т., Майбороди В., Киянко – Романюк Л.) та врахувавши досвід роботи в системі післядипломної педагогічної освіти вважаємо, що не лише в

навчально виховних закладах, а й в системі післядипломної педагогічної освіти можливе запровадження двох підходів до ознайомлення вчителів з технологіями розвитку критичного мислення а саме:

- через окрему академічну дисципліну «Критичне мислення», коли алгоритм критичного мислення виступає як наперед задана схема опрацювання проблемного матеріалу;

- через відповідну організацію педагогічного процесу різноманітних навчальних предметів, який не потребує виокремлення самостійної дисципліни і складові алгоритму критичного мислення відшукуються тим, хто навчається, за стимулювання викладача.

Враховуючи вищезазначене, найважливішими напрямками діяльності кафедри соціально-гуманітарних дисциплін по формуванню у вчителів навичок критичного мислення вважаємо:

- донесення до педагогів інформації про результати наукових досліджень і передового педагогічного досвіду щодо методології розвитку критичного мислення;

- освоєння та практичне застосування теоретичних положень загальної дидактики, методів та прийомів критичного мислення, що сприяють активізації навчально - пізнавальної діяльності;

- впровадження в практичну діяльність нових освітніх технологій;

- надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки.

При проведенні навчальних занять на курсах підвищення кваліфікації, а також як практичні рекомендації вчителям вважаємо доцільним врахування особливостей навчального процесу, побудованого на засадах критичного мислення, а саме :

- у навчання включаються завдання, розв'язання яких потребує мислення вищого рівня;

- навчальний процес обов'язково організований як дослідження учнями певної теми, що виконується шляхом інтерактивної взаємодії між ними;

- результатом навчання є не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення. Це дозволяє учням зрозуміти тонку взаємодію встановлених критеріїв та їхньої модифікації, якщо її може потребувати контекст;

- викладання у цьому процесі є стратегією постійного оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «учні—вчитель» на основі дослідницької активності вчителя у класі;

- критичне мислення потребує від учнів достатніх навичок оперування доводами та формулювання умовиводів. Сюди ж відноситься здатність сприймати схеми та графіки в розв'язанні актуальних питань, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи та джерела інформації, а також аналізувати аргументи, обґрунтовувати висновки міцними доводами;

- відповідальність вимагає, щоб учні були вмотивовані для обговорення проблем, а не намагались уникнути їхнього розв'язання. Вони мають працювати всі разом, щоб досягти спільного консенсусу, навіть якщо це «згода

не погоджуватись». Така здатність до співпраці є найважливішою умовою критичного мислення, оскільки вона підтримує діалог, спільну мету та взаємне вивчення цінностей.[5,8]

Такий підхід дає можливість наблизити процес навчання до якомога природнішого стану. При цьому завдання вчителя полягає не в тому, щоб засвідчити блискучий рівень власного володіння предметом, а в тому, щоб створити максимально сприятливі умови для осмислення запропонованої інформації й самостійного її здобуття, критичного перегляду та застосування на практиці творчих робіт шляхом партнерської співпраці учнів . Ця робота є наступним пунктом, який складає мозаїку перелічених вище принципів інтерактивної методики за схемою: обмін думками спочатку в парах, потім між парами в групі, далі між групами з коригуючою участю вчителя й врешті-решт з відкритим фіналом уроку, згідно з яким навчання має тривати і після того, як пролунав дзвоник. Відомо, що ефективність навчання збільшується при соціальній взаємодії. Фактично пояснення матеріалу учневі зміцнює знання самого «вчителя». Спільна робота в команді або розробка проекту неоднорідною групою розвиває вміння мислити й здатність розв'язувати проблеми.

Для того, щоб розвинути критичне мислення, необхідно дотримуватися цілого ряду педагогічних умов:

1. Час – необхідність обміркувати щось нове, з'ясувати, які вже існують думки та ідеї , які слід обдумати та зробити висновки.

2. Різноманітність – для того, щоб критичне мислення розвивалось, треба створити таку атмосферу, яка б переконувала учня, що саме від нього очікується і допускається найширший діапазон думок.

3. Залучення учнів – розвиток критичного мислення можливий за умови високої активності, коли є розуміння власної відповідальності за результати навчання.

4. Ризик – ідеї, думки, висновки в певній мірі можуть бути ризикованими: на перший погляд дивні, смішні, суперечливі. Викладач має переконати учня, що це є природною складовою навчання та творчості.

5. Повага та цінування думок інших – учень має бути впевненим, що його думка має певну цінність. Саме в цьому випадку від простого запам'ятовування відбувається перехід до критичного аналізу.

Згідно з методикою розвитку критичного мислення заняття мають дещо специфічні етапи проведення , у кожному уроці є три фази : фаза актуалізації, фаза побудови знань та фаза консолідації.

Фаза актуалізації – це етап . на якому учні повинні пригадати, актуалізувати вже наявні в них знання, неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають, встановити мету навчання, зосередити увагу на темі, представити контекст для того, щоб зрозуміти нові ідеї. Найбільш доцільними та ефективними технологіями критичного мислення на етапі актуалізації вважаємо: мозковий штурм, робота в парах, у групах, дискусія в групах, кубування, знаємо – хочемо дізнатись - дізнались, припущення на основі запропонованих слів , спрямоване слухання та міркування і т.д.)

Фаза побудови знань має на меті порівняти очікування учнів із тим, що вивчається, переглянути очікування та висловити нові, виявити основні

моменти, відстежити процеси мислення, зробити висновки та узагальнення матеріалу, поставити запитання до вивченого на уроці матеріалу. Фаза уроку, протягом якої учні опановують інформацію та усвідомлюють значення в результаті своєї конструктивної діяльності побудована так, що викладач дає змогу учням самостійно працювати над завданнями, надає консультації з окремих питань та допомогу відстаючим. Раціонально використовувати такі технології як : читання в парах – узагальнення в парах, спрямоване читання, система позначок, понятійна таблиця, багатовимірне опитування, методи групового навчання, «Джигсоу» тощо. *Фаза консолідації* має на меті узагальнити основні ідеї, обмінятися думками, виявити особисте ставлення, апробувати ці ідеї, оцінити, як відбувається процес навчання, поставити додаткові запитання. Саме на цьому етапі учні роблять огляд ідей, що були відкриті ними, значення яких вони усвідомили; запитують, інтерпретують, застосовують, сперечаються, змінюють та поширюють набуті знання до нових об'єктів (дискусія у парах, у групах, сенкани, «кубування, графічні організатори, есе та ін.)

Саме у ході рефлексії учні консолідують нововивчене та активно реструктурують свої схеми для включення нових понять. На цьому ступені учень перетворює нове знання на своє власне, забезпечує довготривалість знань. А для викладача, наприклад, проведення п'ятихвилинного есе в кінці заняття допомагає визначити недоліки або досягнення, скоординувати наступні уроки та форми їх проведення. Велике значення має те, що студент або учень може висловити свої почуття щодо заняття. Крім того, на заняттях виділяється достатньо часу для обміну думками.

Таким чином, саме така методична структура розвитку критичного мислення допомагає студентам та учням чітко сформулювати мету; підтримує активну участь кожного в процесі навчання: заохочує мислити творчо і шукати відповіді на власні питання; полегшує висловлення власних думок, підтримує бажання читати; забезпечує атмосферу довіри й толерантності у класі; показує цінність розвитку критичного мислення: студенти почувають себе більш захищеними від неправильних результатів, поверхових тверджень, сумнівних обґрунтувань; сприяє формуванню впевненості в собі при розв'язанні будь-якої практичної проблеми.

Широко відомо, що процес формування вмій та навичок критичного мислення потребує розвитку дослідницьких навичок : спостерігати - бачити і помічати властивості об'єкта ; описувати - зазначати, як об'єкт виглядає ; порівнювати - установлювати подібності й розбіжності між об'єктами; оцінювати будь-що і порівнювати з іншими речами; визначати - показувати чи доводити існування об'єкта; розпізнавати об'єкт як конкретну річ; асоціювати - розумово установлювати зв'язок між об'єктами; з'єднувати об'єкти за принципом їхньої взаємодії; узагальнювати - робити висновки на основі наявної інформації чи фактів; прогнозувати - передбачати, що відбудеться в майбутньому; пророкувати будь-що; застосовувати - використовувати відповідно, отримувати практичну користь від будь-чого.

Таким чином, формування критичного мислення молоді шляхом використання різноманітних методів і прийомів сприятиме не лише розвитку

вказаних вище дослідницьких навичок, а й забезпечить реалізацію головної стратегії педагогічної діяльності : спрямування навчально – виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнівської та студентської молоді. Адже критичне мислення - це специфічний мисленнєвий процес який існує поряд з логічним, аналітичним, креативним та іншими видами і вирізняється з-поміж них тим, що на виході формує не лише вміння свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, різнобічно бачити проблему тощо, а й позицію, духовну наповненість особистості. Від технології розвитку критичного мислення залежить, якою буде поведінка особистості: відповідальною, толерантною, моральною чи нігілістичною, егоцентричною, потенційно руйнівною для суспільної стабільності.

Результати дослідження дають підстави зробити **висновок** і визначити напрями роботи, які потребують удосконалення:

- вважати формування навичок критичного мислення, які стимулюють пошукову самостійну дослідницьку діяльність молоді, складовою навчально-виховного процесу;
- активніше впроваджувати інноваційні методи навчання і виховання (проектний метод, ділові, рольові ігри, «графіті», виховні заходи за дебатною методикою і т.д.), спрямовані на соціалізацію і включення молоді у реальні суспільні процеси розвитку критичного мислення;
- необхідність запровадження факультативних курсів «Розвиток критичного мислення» на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

Подальшої розробки потребують питання: визначення рівня сформованості критичного мислення у педагогічних працівників та молоді, виявлення тенденцій його розвитку з урахуванням вікового підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киенко – Романюк Л. А. Розвиток критичного мислення засобами навчально - виховного процесу // Європейський вектор розвитку освіти України: Матеріали Всеукр.наук.-практ.конф.23-24 травня 2004 р.- Вінниця, 2004.-с.12-14.
2. Ліпман М.Чим може бути критичне мислення (Текст) // Вісник програм шкільних обмінів, 2006,№27.- с.17-23.
3. Сорокин П.А.Человек . Цивилизация. Общество: Пер. с англ.- М.; 1992.-28с.
4. Тягло О.В.Критичне мислення: Навчальний посібник – Х .: Вид. група «Основа»,2008.-189 с.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів/ Кроуфорд А.. Саул В..Макінстер Д..Наук.ред.,передм.О.І.Пометун.-К.:Вид-во «Плеяди»,2006.-220с.

Крамаренко Л.Д. Развитие критического мышления молодежи как педагогическая проблема

В статье анализируется критическое мышление как общепедагогическая проблема, пути внедрения критического мышления в систему отечественного образования, раскрываются особенности организации учебного процесса а также педагогические условия развития критического мышления молодежи.

Kramarenko L. Development of critical **thought** of young people as pedagogical problem

The critical thinking as generally pedagogical problem, ways of introduction of critical thinking to domestic education system is analyzed, features of the organisation of educational process and also pedagogical conditions of development of critical thinking of youth are revealed.

УДК 37.018.1:070.1.19

Курчій О.В.

Слов'янський державний
педагогічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуті проблеми сімейного виховання дитини та дія атмосфери сімейних стосунків що висвітлювались у педагогічній пресі другої половини ХХ століття. Проведено аналіз використання досвіду вирішення проблем сімейного виховання на сторінках періодичних видань досліджуваного періоду у сучасному освітньому просторі.

Актуальність проблеми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку країни сім'я має великі труднощі, які обумовлені кризовими явищами розвитку суспільства. Звісно, що це негативно впливає на внутрішньосімейні відносини між членами родини та сімейну атмосферу. Наслідком того є неспроможність деяких батьків у належному вихованні своїх дітей.

Виховання нової людини, всебічний і гармонійний її розвиток - одне з головних завдань сучасного суспільства. Важлива роль у цьому відводиться сім'ї. Саме в сім'ї закладаються основи характеру особистості, її моральне обличчя, смаки, світорозуміння тощо. Відомо, що «широкий діапазон міжособових контактів був би неможливий без засвоєння людиною всієї тієї гами почуттів та переживань, які здатна дати їй тільки сім'я» [1, с.64].

Друга половина ХХ століття була дуже важливим періодом для розвитку вітчизняної педагогіки. Питання всебічного розвитку особистості набували значної уваги. У той час гостро поставали проблеми сімейного виховання, які висвітлювались у періодичній пресі. Був накопичений певний досвід вирішення цих питань. Тому ми знову повертаємося до висвітлення проблем відношень батьків з дітьми у педагогічній пресі минулого століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Труднощі сімейного виховання й причини, які діють на зниження виховного потенціалу сім'ї десятиріччями вивчались та досліджувались вітчизняними і зарубіжними соціологами, психологами та педагогами.